מאמרי התורה

להבין

להתבונן

התבוננות מעמיקה ומחזקת
ביסודות עבודת האדם בעולמו
על סדר פרשיות התורה

• בראשית •

פרשת
וישלח

לְעָבְדוֹ 'שְׁכֶם' אֶחָד

התיקון של יעקב ודינה בעיר שכם

"וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם"

התורה מספרת שלאחר שיעקב אבינו נפרד מעשו ותיקן מה שתיקן ב'סוכות', הגיע אל העיר שכם[242]:

> וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם, וַיִּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר.

הפסוק פותח במילים "**וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם**", ומבאר רש"י:

> שלם בגופו - שנתרפא מצלעתו. שלם בממונו - שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו - שלא שכח תלמודו בבית לבן.

ויש להבין, מה הקשר בין מצב שלימותו של יעקב לבין הכניסה לשכם?

לכאורה השלימות בגוף, בממון ובתורה היא סיום של הפרק הקודם בחייו - עשרים השנים בבית לבן, המאבק עם המלאך ס"מ והפגישה עם עשו עצמו. ואילו ביאתו ל'שכם' היא לכאורה ענין חדש לגמרי.

אולם אם התורה כורכת את שני הדברים יחד - "וַיָּבֹא יַעֲקֹב **שָׁלֵם** עִיר שְׁכֶם", משמע שאכן יש קשר ביניהם, ויש להבין מדוע השלימות היא התנאי והסיבה לבואו לשכם.

"וַתֵּצֵא דִינָה בַּת לֵאָה"

מיד לאחר מכן מתחיל מעשה דינה[243]:

> וַתֵּצֵא דִינָה בַּת לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ.
>
> וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ.

ויש להתבונן מדוע הקב"ה נתן שיארע אירוע חמור שכזה, מדוע מן השמים לא מנעו את שכם מלפגוע בדינה כפי שהיה אצל האמהות הקדושות, שכאשר נלקחה שרה לבית

---

242. בראשית לג, יח.
243. בראשית לד, א-ב.

פרעה ולבית אבימלך, וכן כשהיתה רבקה בארץ פלשתים, שם הקב״ה שמר עליהן ולא נגעו בהן כלל. ואילו כאן דינה לא זכתה לשמירה זו?

והדבר תמוה ביותר דוקא עתה, כשיעקב בא ״שָׁלֵם״. הרי כל בקשתו של יעקב בנדרו היתה ״שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעי״[244]. ומה פשר הדבר שדוקא כשהגיע לשלימותו, עוברת בתו דבר כזה?!

עוד יש להתבונן, לשם מה יצאה דינה ״לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ״? בת יעקב אבינו, שגדלה בבית של אבות העולם, מה ראתה לצאת אל בנות שכם?

וכתב רש״י:

> בת לאה - ולא בת יעקב? אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה, **שאף היא יצאנית היתה**, שנאמר ״וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ״, ועליה משלו המשל ״כאמה כבתה״.

וקשה, הרי היציאה של לאה לקראת יעקב היתה דבר חיובי ביותר, וחז״ל[245] למדו ממנה, ש״כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הווין לה בנים שאפילו בדורו של משה לא היו כמותן״, שבזכות אותה יציאה זכתה לאה לישׁשכר.

ואילו היציאה של דינה ״לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ״ נראית לכאורה כדבר מגונה, שהרי זה הביא עליה את הפגיעה של שכם. כיצד אפשר להשוות בין שתי היציאות, ולתלות את זו בזו?

העולה מכל זה, שכל ענין ׳מעשה דינה׳ היה מהלך מתוכנן שהקב״ה הוביל אליו. וכך אכן מגלים חז״ל, שכבר קודם לכן נגזר שדינה תיפול ביד שכם. וכך מבאר רש״י על הפסוק ״וְאֵת אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו״[246]:

> ודינה היכן היתה? נתנה בתבה ונעל בפניה, שלא יתן בה עשו עיניו. ולכך נענש יעקב **שמנעה מאחיו, שמא תחזירנו למוטב, ונפלה ביד שכם.**

כלומר, בעיקרון דינה היתה מתאימה לעשו, וכפי שמבואר בספרים הקדושים[247] ש׳דינה׳ היא מלשון ׳דין׳, ו׳עשו׳ שייך אף הוא למידת הדין. וכשיעקב מנע מעשו לשאת אותה - התוצאה היתה שהיא הוצרכה ליפול ביד שכם.

ויש להבין מה הקשר בין שני הדברים, מדוע העונש על מה שלא נמסרה לעשיו - הוא נפילתה ביד שכם דוקא.

---

244. רש״י בראשית כח, כא.
245. עירובין ק ע״ב.
246. בראשית לב, כג.
247. הרמ״ד וואלי בפרשה ועוד.

וגם עצם העונש הזה צריך ביאור, מדוע מגיע ליעקב ׳עונש׳ על מה שמנע את דינה מעשו, וכי לא היה ראוי לו להיזהר מאוד ולשמור את בתו הצדקת מעשו הרשע?

"בַּת לֵאָה" – או בת רחל?

והנה, ביצירתה של ׳דינה׳ חז"ל מגלים לנו גילוי גדול - שבתחילה לא היתה דינה אמורה להיוולד ללאה כלל.

הגמרא[248] מבארת את הפסוק "וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה"[249], שלאה "דנה דין בעצמה" ואמרה:

> שנים עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב, ששה יצאו ממני, וארבעה מן השפחות - הרי עשרה, אם זה זכר - לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות!
>
> מיד נהפכה לבת, שנאמר ותקרא את שמה דינה.

אבל בתרגום יונתן מבואר יותר מזה. לא רק שדינה נהפכה מזכר לנקבה, אלא **שבאמת דינה נוצרה ברחמה של רחל**, ויוסף נוצר ברחמה של לאה, ועל ידי תפילתה של לאה התחלפו העוברים:

> וּמִן בָּתַר כְּדֵין יְלִידַת בְּרַת וּקְרַת יָת שְׁמַהּ דִּינָה, אֲרוּם אֲמָרַת: דִּין הוּא מִן קֳדָם ה׳ דִּיהוֹן מְנִי פַּלְגוּת שִׁבְטַיָּא, בְּרַם מִן רָחֵל אֲחָתִי יִפְקוּן תְּרֵין שִׁבְטִין הֵיכְמָא דִּנְפַקוּ מִן חֲדָא מִן אַמְהָתָא. וּשְׁמִיע מִן קֳדָם ה׳ צְלוֹתָא דְּלֵאָה, **וְאִיתְחַלְפוּ עוּבָּרַיָּא בִּמְעֵיהוֹן, וַהֲוָה יָהִיב יוֹסֵף בִּמְעָהָא דְּרָחֵל וְדִינָה בִּמְעָהָא דְּלֵאָה.**
>
> [-ואחר כך ילדה בת וקראה את שמה דינה, כי אמרה: דין הוא מלפני ה׳ שיהיו ממני חצי השבטים, אבל מרחל אחותי יצאו שני שבטים כמו שיצאו מאחת השפחות. **ונשמעה לפני ה׳ תפילת לאה, ונתחלפו העוברים במעיהן, וניתן יוסף במעי רחל ודינה במעי לאה**].

כלומר, בראשית היצירה של דינה, **היא נוצרה מכח הזיווג של יעקב ורחל**, ורק על ידי התפילה התהפכו הדברים והיא עברה אל לאה.

ויש להבין, מה המשמעות של החילוף הזה? ברור שהיה בו טעם עמוק ונסתר מעבר לסברא ש׳לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות׳.

---

248. ברכות ס ע"א.
249. בראשית ל, כא.

וכן יש להתבונן, מה מבקשת התורה ללמדנו כשהיא מדגישה דוקא במעשה שכם שדינה היא "בַּת לֵאָה"?

"וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב... בְּמִרְמָה"

כששמעו בני יעקב את אשר נעשה, וחמור ושכם באו לבקש את דינה לאשה, השיבו להם[250]:

> וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֶם וְאֶת חֲמוֹר אָבִיו **בְּמִרְמָה** וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֶת דִּינָה אֲחֹתָם. וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה כִּי חֶרְפָּה הִוא לָנוּ. אַךְ בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ **לְהִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר**. וְנָתַנּוּ אֶת בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם **וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד**.

ויש להבין, מה היתה המטרה של התכסיס הזה, לדרוש מאנשי שכם שימולו?

הרמב"ן[251] מבאר, שלא היתה כוונת האחים להרוג את אנשי העיר, אלא רק למצא דרך לקחת את דינה אחותם מאת שכם. ורק שמעון ולוי החליטו לנצל את ההזדמנות ולהרגם:

> כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר, כי חשבו **שלא יעשו כן בני העיר**. ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים, יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים **ויקחו את בתם מבית שכם**.
>
> וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם, **ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר**.

ועדיין צריך ביאור, מה הרעיון בכך? אומה שלמה מלה את עצמה בשביל תרגיל? הלא זה נראה כדבר מכוער ומגונה, וכמו שיעקב אומר לבניו בסוף המעשה: "עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי"[252].

ועוד, רש"י[253] מפרש: "במרמה - **בחכמה**". משמע שהיתה כאן הבנה וחכמה מיוחדת. מהי החכמה שבדבר?

וכן יש להבין את טענתו של שכם, שחזר עליה גם באוזני אנשי עירו[254], שעל ידי המילה

---

250. בראשית לד, יג-טז.
251. בראשית לד, יג.
252. בראשית לד, ל.
253. רש"י בראשית לד, יג, וכן בתרגום.
254. בראשית לד, כב.

"וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד". מה מבקש שכם להרוויח מביטול הייחודיות של אומתו ולהתאחד להיות עם אחד עם בני יעקב?

"הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ"

ובסופו של דבר[255]:

> וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר.
>
> בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר... אֶת צֹאנָם וְאֶת בְּקָרָם וְאֶת חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר בָּעִיר וְאֶת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ: וְאֶת כָּל חֵילָם וְאֶת כָּל טַפָּם וְאֶת נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בַּבָּיִת.

ויש להבין, מדוע מדגישה התורה ששמעון ולוי הם "אֲחֵי דִינָה"? הרי כל השבטים היו אחיה.

ועוד, מדוע באמת נענשו כל אנשי העיר, ומה התיקון שנעשה בהריגת כולם? ומדוע היה חשוב לאחים לקחת גם את כל השלל של בני העיר?

ויתירה מזו, הרי שכם כבר עשה את מה שעשה, ומה יועיל לדינה אם יהרגו את כולם?

כשיעקב אבינו מוכיח את שמעון ולוי על המעשה, הם השיבו לו[256]:

> וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל שִׁמְעוֹן וְאֶל לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ... וְנֶאֱסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי.
>
> וַיֹּאמְרוּ: הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ?!

וצריך ביאור, מה המענה במה שאמרו "הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ" לעצם החשש של יעקב שיושבי הארץ יתאספו עליהם ויכום?

"קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל"

טרם ניגש למלאכה בביאור הסוגיא הזאת, נשים לב לעוד מעגל שנסגר שם, כאשר מיד לאחר מעשה שכם, מצווה הקב"ה את יעקב[257]:

> וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב **קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל** וְשֶׁב שָׁם וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ.

---

255. בראשית לד, כה-כט.
256. בראשית לד, ל-לא.
257. בראשית לה, א.

ומבאר רש״י:

קום עלה - **לפי שֶׁאַחַרְתָּ בדרך, נענשת, ובא לך זאת מִבִּתְּךָ.**

כלומר, בבית אל נדר יעקב את נדרו, ובדרכו חזרה היה עליו לעלות לשם ולקיים אותו. אך הוא התעכב בדרך, ובעונש זה בא עליו מעשה דינה.

ויש להבין, מה הקשר בין העיכוב בקיום הנדר בבית אל - לבין מה שאירע לדינה בשכם?

ועוד נקודה מעניינת אנו רואים בסיומה של הפרשיה הזאת, קודם שעולה יעקב לבית אל, הוא מצווה את בני ביתו: ״הָסִרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם״, ומטמין אותם ״תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם שְׁכֶם״[258].

ויש להבין מה מקומו של ציווי זה דוקא עתה, בסיום מעשה שכם?

*

הרי לפנינו שאלות על כל שלב ושלב במעשה שכם - מההגעה של יעקב ״שָׁלֵם״ לשכם, דרך יציאת דינה ופגיעת שכם, הברית שנכרתה עם אנשי העיר והריגתם, ועד הציווי לעלות לבית אל.

וכדי להבין את הענין כולו, עלינו לברר תחילה מה מהותה של העיר ׳שכם׳, ומה התיקון המיוחד שצריך להיות בה.

*

לתקן עולם במלכות שד-י

נקדים את יסוד העבודה של יעקב אבינו.

התפקיד של הנבראים בבריאה הוא ״לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי״ - לגרום לכך שהגילוי האלוקי של שם הוי״ה יתגלה בעולם באופן המושלם ביותר.

יעקב אבינו, שהוא כנגד מידת התפארת - הלב של שם הוי״ה, תפקידו לגלות את הגילוי הזה. ועל כך אמר לו הקב״ה בבית אל: ״אֲנִי הוי״ה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ״[259] - שעליו להכיר את הגילוי החדש של שם הוי״ה, ולהאיר אותו בעולם.

והדרך שבה יעקב מגלה את שם הוי״ה בעולם, היא על ידי שמוליד שנים עשר שבטים שהם כנגד שנים עשר צירופי שם הוי״ה, שכל אחד מהם מגלה זוית אחרת בגילוי

---

258. בראשית לה, ב-ד.

259. בראשית כח, יג. וראה במאמר לפרשת ויצא ׳ושבתי בשלום אל בית אבי׳.

האלוקי, ובכולם יחד מתגלה הכל. וכלשונו הטהור של ה"שערי אורה"[260]:

> ולפי שזכה יעקב להיות שם יהו"ה נקרא עליו, זכה לצאת ממנו י"ב שבטים צדיקים כנגד י"ב צירופים של שם יהו"ה יתברך.

עבודה כפולה של מידת היסוד

והנה, כדי לתקן עולם במלכות שדי, צריך עבודה כפולה: מחד, להיות מחובר לגמרי להארה האלוקית העליונה, לספוג ולקבל אותה בשלימות. ולאחר מכן - להשפיע אותה במעשים בפועל בארץ הגשמית ובחומריות הנמוכה.

ועבודת החיבור הזו של מקור ההשפעה אל כלי הקיבול שלו בארץ - היא התפקיד של מידת היסוד, שכל עניינה לחבר ולזווג על מנת להשפיע את השפע העליון בכלי הקיבול שלו - המלכות.

ועל כן יש ביסוד שתי בחינות[261]: הבחינה האחת - מה שהוא מקבל את השפע מלמעלה, ו'סוגר' וכולל בתוכו את כל שש המידות שמעליו. והבחינה השניה - במה שהוא מתחבר אל המלכות ומשפיע לתוכה.

"חֵן בְּעָוֹן חוֹלָלְתִּי" – הפגם המובנה בנקודת החיבור

אולם בנקודת החיבור הזו, יש פגם מובנה. וכך מבואר במדרש[262]:

> "חֵן בְּעָוֹן חוֹלָלְתִּי"[263] - רבי אחא אמר: **אפילו אם יהיה חסיד שבחסידים, אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעוון**. אמר דוד לפני הקב"ה: רבון העולמים, כלום נתכוון אבא ישי להעמידני? והלא לא נתכוון אלא להנאתו.

וזה פלא עצום - מדוע עשה הקב"ה את הדבר בצורה כזו?

אפשר להבין שיתכן ויש בזיווג ניסיון קשה של מחשבה שלא לשם השפעה אלא לשם מימוש רצון עצמי. אבל לומר **שלעולם** לא שייך לעמוד בו, עד שאפילו חסיד שבחסידים אינו יכול להיות שלם בו לגמרי לתת השפעה לשם השפעה - הוא דבר תמוה מאוד. מדוע מוכרח הדבר להיות כך?

---

260. שער שביעי.
261. וכעין זה נתבאר במאמר לפרשת נח 'מי נח או מחני נא'.
262. ויקרא רבה יד, ה.
263. תהלים נא, ז.

אלא שבעומק הדבר, בסוד הזיווג יש 'תרתי דסתרי' למציאות האדם. מחד האדם הוא יחידי - מציאות בפני עצמה. ומאידך הזיווג הוא חיבור מוחלט אל הזולת.

ולכן, עצם המציאות שלאדם יש נפרדות מהזולת, היא עצמה הסיבה שהחיבור לעולם לא יהיה שלם. כי האדם מוכרח להיות גם הוא עצמו, שאם לא כן - הוא יתבטל לגמרי ויאבד את אישיותו ואת מקומו. וזה דוחק אותו לדאוג לעצמו, ולתפוס גם מקום עצמי. וזהו ביאור ה"צד אחד מעוון" שאינו נמנע אפילו מחסיד שבחסידים, שזה בחינת 'נפרדות' קלה הקיימת בכל אדם בעצם קיומו.

נמצא שבנקודת החיבור עצמה - במידת היסוד - טמונה נקודה שורשית של **נפרדות** דקה. וזו הנקודה שבה צריך לגמור את התיקון.

כי כל זמן שיש נקודה כל שהיא של נפרדות במקום החיבור - השפע אינו עובר בשלימות ויש כביכול 'לכלוך' שמפריע לגילוי האלוקי להתגלות בעולם החומרי בצורה מושלמת ומתוקנת.

שכם – מקום הזיווג

והמקום שמסמל את נקודת החיבור בין היסוד למלכות - הוא העיר שכם.

ועל כן העיר שכם היא בחלקו של יוסף - שכנגד מידת היסוד.

ועיקר עבודת התיקון של יוסף התחיל במצרים, שנקראת "עֶרְוַת הָאָרֶץ"[264], כנגד מקום הערוה, ולכן היו המצריים שטופים בזימה. ודוקא שם גדר יוסף את ישראל, שהיו מצוינים שם ולא נכשלו בעריות. ואת התיקון הוא מסיים ב'שכם' - שם חלקו בארץ, ושם קבורתו.

ולכן נקברו עצמות יוסף דוקא בשכם, כנאמר[265]: "בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם", ושכם היתה לנחלה לבני יוסף.

ותיקון זה יסתיים בסופו של דבר על ידי חיבור שני העצים - עץ יוסף ועץ יהודה, שעליו נאמר "וַעֲשֵׂיתֵם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי"[266], כי יהודה ודוד מסמלים את ה'מלכות', ויוסף מסמל את ה'יסוד', והחיבור ביניהם צריך להיות באופן הכי מושלם, ובזה תלוי התיקון השלם.

---

264. בראשית מב, ט.
265. יהושע כד, לב.
266. יחזקאל לז, יט.

"מקום מוכן לפורענות"

ואמנם, כל זמן שלא הגיע זמן התיקון השלם, הרי שעדיין יש באותו מקום של הזיווג את נקודת הנפרדות המובנית שהזכרנו לעיל, וזהו הפגם הקיים בעיר 'שכם' באופן מובנה, וכפי שיבואר בהמשך בסוד שם העיר "שְׁכֶם".

ולכן מצינו שבשכם היו כמה פורענויות, כמו שכתב רש"י[267]:

> שכם מקום מוכן לפרענות - **שם קלקלו השבטים, שם ענו את דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד.**

וכשנתבונן, כל הפורענויות שאירעו בשכם הן פורענויות של פירוד: שם נמכר יוסף - בעל מידת היסוד - בידי אחיו, ושם נחלקה המלכות לשתים, מלכות יהודה ומלכות אפרים.

כי כל מהותו של המקום הזה הוא החיבור שבין היסוד למלכות, וכשעדיין לא נעשה התיקון השלם - הרי שיש שם דוקא במקום זה, נקודה של נפרדות מובנית שיוצאת ובאה לידי ביטוי.

> והפורענות השלישית היא ש"שם עינו את דינה", וגם זה נוגע לאותה נקודה, וכפי שיתבאר להלן.

יחודא עילאה ויחודא תתאה – 'בית אל' ו'שכם'

מוסיף על כך הרמ"ד וואלי בספרו 'אור עולם' על סיבת הגעת יעקב אבינו לעיר שכם:

> ונתעכב בעיר שכם, לפי שהיתה חביבה עליו בהיות שם השראתו של היסוד הקדוש להזדווג עם המלכות, **שהיא ש'ם כ'בוד מ'לכותו ר"ת שכ"ם**. שלטעם זה עצמות יוסף קברו בשכם, כי הוא מקומו של היסוד כמו שפירשנו.

כלומר - יעקב אבינו בחר ללכת לעיר שכם כדי לפעול שם את תיקון הזיווג בין היסוד למלכות, שכן העיר שכם היא המקום המתאים לכך.

וכאמור, יש שני חלקים בעבודת הזיווג: א. לינוק בשלימות מהמקור העליון, ב. להשפיע בארץ הנמוכה השפעות שמחוברות למקור העליון.

---

267. בראשית לז, יד.

והנה העיר 'בית אל' היא כנגד היניקה מהמקור העליון, בבחינת "שמע ישראל ה' אחד"[268].

והעיר שכם היא כנגד ההשפעה של הגילוי האלוקי בארץ, בבחינת "ברוך שם כבוד מלכותו" - שכ"ם.

ונבאר -

כידוע, אמירת "שמע ישראל" נקראת בזוהר[269] 'יחודא עילאה', ואמירת "ברוך שם כבוד מלכותו" נקראת 'יחודא תתאה'.

ביאור הדברים -

'יחודא עילאה' הוא מה שאנו אומרים בקריאת שמע "ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". כלומר, החיבור לתפיסה העליונה שהכל אחד ממש. גם כל ההתפרטות של הגילויים, שורשה בנקודה אחת עליונה שמאגדת את הכל - רצונו יתברך.

'יחודא תתאה' הוא ההכרה כל מה שנראה כהתפרטות וריבוי של כוחות הפועלים כאן בעולם שלנו - הכל הוא מהוי"ה. וזה "ברוך שם כבוד מלכותו" - המלכות הנראית למטה מבורכת מן הגילוי האלוקי שבשמים ממעל.

"שָׁלֵם" - כדי לתקן את שכם

לאור זאת נחזור לשאלה בתחילת המאמר: מה הקשר בין מה שהיה יעקב "שָׁלֵם" לביאתו ל"עִיר שְׁכֶם"?

ביאור הענין - יעקב אבינו בא לשכם כדי לתקן אותה. ולכן היה צריך שיהיה 'שלם' כשהוא בא לשם.

ודרך התיקון היתה על ידי כך שעבר את הניסינות בבית לבן ואחר כך עם עשו ושרו והתמודד עמהם בהצלחה, וכפי שאמר לו המלאך: "כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וַתּוּכָל"[270]. כך הגיע יעקב למצב שהוא שלם - בגופו, בממונו ובתורתו - ובכח השלימות הזו יכול לבוא ולהשלים גם את התיקון של שכם.

בזאת ביקש לקיים את הנדר שנדר בבית אל - "וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ"[271]. שכן המעשר, כפי שנתבאר במאמר לפרשת ויצא, עניינו לגלות את הנקודה הפנימית

---

268. כפי שהתבאר במאמר לפרשת ויצא ש'בית אל', ששמו לראשונה 'לוז' - הוא החלק במידת היסוד שמחובר למעלה, אל השורש שבו הכל 'אחד'.
269. ראה זוהר הקדמה, ח"א יב ע"א.
270. בראשית לב, כט.
271. כמבואר בתרגום יונתן בראשית לג, כ.

העליונה הקיימת בכל דבר. זה החיבור של הבחינה העליונה ביותר עם הבחינה התחתונה ביותר.

ואת זה בחר יעקב לקיים בעיר שכם. שם קנה את חלקת השדה, ושם הציב מזבח "וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל"[272]. הוא בא לתקן את החלק שבתוך מידת היסוד שבו "אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעוון" - וגם את זה ביקש לתקן.

"לפי שאחרת בדרך" – יחודא תתאה לפני יחודא עילאה

אמנם, כפי שמבאר הרמ"ד וואלי, למעשה היתה בזה תקלה:

> אבל טעה יעקב אבינו בכך, **כי התיקון שעשה במקום הזה היה צריך לעשותו בבית אל היכן שהתחילו**, שלטעם זה אירע לו הקלקול של דינה, כי היה לו למהר ללכת לבית אל ולעשות שם מזבח, ולא להתעכב בשכם ולעשותו בכאן.
>
> כמו שהוכיחו בפירוש השי"ת אחר המעשה של דינה: "קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח וגו'", שמשמע לשם היית צריך למהר לעשותו ולא בכאן, כדי לשלם את נדרך. ולפי שאיחר לשלמו הרי הקלקול הנזכר בסמוך.

יעקב היה צריך קודם לגמור את התיקון בבית אל - 'שער השמים', שזו הבחינה של להתחבר לגמרי למעלה, ורק אחר כך לרדת לשכם, שהיא החלק התחתון של היסוד.

כלומר, יעקב אבינו התחיל ב'יחודא תתאה' לפני 'יחודא עילאה'. הוא בא לגלות "ברוך שם כבוד מלכותו" בשכם, לפני שהשלים את "ה' אחד" בבית אל.

וזה ההיפך מהסדר הנכון שצריך להיות כך: קודם אומרים "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", ותופסים את הגובה של הגילוי העליון ככל הניתן, ורק אחר כך עוברים ל"ברוך שם כבוד מלכותו" - להשפיע השגה זו בארץ התחתונה.

והטעם לסדר הזה, נובע מיסוד גדול בדרכי התיקון:

כדי לתקן מקום נמוך, חייבים לעבור קודם חיבור גמור למקום העליון, תוך ניתוק מוחלט מכל דבר נמוך.

> כך היה בכניסת ישראל לארץ. לפני שנכנסו לתקן את הארץ ולקדש את החומר, היו צריכים להיות ארבעים שנה במדבר, בניתוק גמור מן החומר. ורק כך יכלו אחר כך לתקן את המקום הנמוך.

---

272. בראשית לג, יט-כ.

וכך נוהגים עד ימינו, שבחור ישיבה נמצא במשך כמה שנים באטמוספירה רוחנית בניתוק מן העולם, ורק אחר כך נושא אשה ויוצא לתקן את העולם בביתו ובמעשיו.

וכן מי שרוצה לקרב רחוקים ולהשיבם בתשובה, חייב קודם להתרומם בניתוק מהם לגמרי, ברוממות ובקדושה ובניתוק גמור. אחרת, במקום שהוא יקרב אותם, הם ימשכו אותו.

וזו כוונת רש"י: "לפי שֶׁאַחֲרָתָּ בדרך - נענשת". האיחור בדרך אינו רק עיכוב בזמן, אלא היפוך הסדר - התיקון התחתון הוקדם לתיקון העליון. ולכן אחרי מעשה שכם אומר לו הקב"ה "קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל", לחזור ולסגור את המעגל במקומו הנכון.

יעקב היה סבור שהעולם הגיע לתיקונו

ומדוע טעה יעקב?

משום שבעולם מתוקן, 'יחודא עילאה' ו'יחודא תתאה' הם סוגיא אחת, ועושים את הכל יחד[273]. אבל בעולם שאינו מתוקן, שהגילוי אינו מושלם, מוכרחים לעשותם בשני שלבים, ותחילה להתחבר ל"ה' אחד" ורק אחר כך אפשר לעסוק בגילוי של "ברוך שם".

אך יעקב, בשלימותו, חשב שכבר הגיע זמן התיקון השלם. ולכן חשב שאפשר כבר לגשת לתקן את העיר שכם ולסלק ממנה כל שארית של נפרדות.

ומבאר בעל ה'לשם'[274] שזה שייך לאותה טעות שהיתה לו ברחל ולאה. יעקב חשב שכבר הגיע לתיקון השלם, ואז אין העבודה מתחלקת לשתים, אלא אפשר לקחת את רחל לבדה ויש בה הכל.

ואפשר לחבר לזה נקודה נוספת. כשביקש יעקב לגלות לבניו את הקץ ונסתלקה ממנו השכינה, אמרו לו בניו "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד", והוא ענה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"[275].

ובדרך אפשר יש לפרש, שכאשר ראה יעקב שלא נתנו לו לגלות את הקץ, הבין שעדיין לא הגיע התיקון השלם. ולכן אמר לבניו: אל תטעו בזה. גם אם הגעתם למצב של "שמע ישראל ה' אחד", עדיין עליכם לעבוד במקביל על "ברוך שם כבוד מלכותו".

---

273. מבואר בהרחבה בספר הקדו"ש לבעל הלשם בשער ז פרקים ה' ו', ויבואר עוד בהמשך המאמר.
274. שם, שער ז פרק ה, אות ו.
275. פסחים נו ע"א.

כי הגם שאין בלבנו אלא אחד, אך העולם עדיין אינו אוחז שם, ובתיקון הבריאה צריך עדיין לעבוד מול ההסתר, בעבודה של "ברוך שם".

*

לאה ראויה לתקן את עשו

ומעתה נבוא לביאור מעשה דינה, ונקדים להתבונן בשורש שלה - שהיא "בַּת לֵאָה".

מבואר בזוהר הקדוש[276], שלאה שייכת לעולם הגבוה והנסתר - 'עלמא דאתכסיא', ורחל שייכת לעולם הנמוך והגלוי - 'עלמא דאתגליא'.

לאה שייכת **למקור ההשפעה העליון** ששם יש את התכנית הפנימית והגדולה שלפעמים מובילה מהלכים 'נסתרים', שלא נגלה לנו כיצד הם מובילים לתיקון.

ורחל שייכת **לביצוע הגילוי בפועל**, באופן מגולה בעולם הנראה לעין.

ולפי התוכנית המקורית - לאה היתה צריכה לתקן את 'עשו', כי לאה שייכת להנהגה הגבוהה יותר, ודוקא היא מסוגלת לתקן את עשו למרות שהוא רשע, שכל עניינו הוא החוץ - "אִישׁ שָׂדֶה". ולכן "הגדולה לגדול והקטנה לקטן"[277].

כאמור, לאה שייכת לעולם הנסתר, ועל כן היא יכולה לתקן את עשו בדרך של 'אתהפכא'. היא יכולה לגלות את סוד היחוד, באופן שיתגלה כיצד מה שנראה לנו לכאורה כרע הוא באמת מוביל אל הטוב, וכך להפוך את גם עשו עצמו לכלי לגילוי האלוקי.

אבל כיון שהעולם עדיין לא היה מתוקן, ויש פער בין ההארה העליונה לבין מה שקורה למטה, אין אפשרות עדיין לגלות את סוד היחוד באופן כזה שבעולם שלנו יראו שגם הרע הוא בעצם טוב. וכתוצאה מכך לאה אינה יכולה לתקן את עשו, וזה הסיבה לכך שהיא נישאת ליעקב.

"מנעת חסד מאחיך"

ומעתה מובן גם מה שאמרו חז"ל, שנענש יעקב על שמנע את דינה מעשו - ולכן נמסרה ביד שכם.

---

276. ח"א קנד ע"ב.

277. ראה רש"י בראשית כט, יז. וראה במאמר לפרשת וישלח תשפ"ג, שנתבאר שם בהרחבה ענין לאה ה'יצאנית' ושייכותה לעשו.

כי גם דינה, שהיא "בת לאה", היתה ראויה לעשו. גם בה היה הכח לברר את הטוב מן הרע, ולהפוך את עשו לטוב.

וממילא לא היה כאן 'עונש' במובן הפשוט, אלא **חובת תיקון**. כי כוחה של דינה לברר את הטוב מן הרע מוכרח בסופו של דבר לצאת לפועל, ומאחר שהיתה ראויה לתקן את הטוב שב'עשו' ולהפריד את הטוב מן הרע, גזר הקב"ה שמה שלא ייעשה מרצון - ייעשה בכפיה. ולכן "נפלה ביד שכם". כי את התיקון שלא נעשה עם עשו, היתה דינה צריכה לעשות דרך 'שכם' - כפי שיבואר בהמשך.

ובזה מבואר מה שהתורה מדגישה במעשה שכם "דִּינָה **בַּת** לֵאָה". דינה היא בתה של לאה לא רק בלידה, אלא גם בתפקידה - היא נושאת את ההארה העליונה של לאה כדי להוציאה החוצה. וזו הסיבה שהיא "יצאנית" כאמה. היציאה של לאה והיציאה של דינה הן מאותו שורש - יציאה מעצמה אל החוץ, כדי לתקן.

ולכן אין להקשות כיצד השוו חז"ל את יציאת דינה ליציאתה המשובחת של לאה. כי בשורשה, גם היציאה של דינה "לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ" היתה יציאה לתיקון - לתקן את המקום שנקרא שכם.

דינה – בבחינת יוסף

והנה, מי שאמור בסופו של דבר לתקן את מידת ה'יסוד' בשכם הוא יוסף הצדיק, שאכן עצמותיו נקברו בשכם.

> יוסף הוא בנה של רחל, ויחד עם אחיו בנימין הם מתקנים את היסוד - יוסף כנגד היסוד, ובנימין כנגד 'עטרת היסוד'. והתיקון בא דוקא מרחל, כי רחל כנגד המלכות התחתונה - 'עלמא דאתגליא', והיא אמורה לגלות בסוף את הגילוי. ולכן היא מביאה לעולם את מי שאמור לסייע להביא את הגילוי, ולגרום לחיבור מושלם של שם הוי"ה לתוך המלכות - שזה תפקיד היסוד.

כאמור, כשנתעברה רחל בתחילה - זה היה העיבור של דינה. כי ביסוד הדברים, דינה היא זו שהיתה אמורה לשמש כלי לתיקון הבחינה הזו של ה'יסוד' בשכם.

ולאה מתפללת שיתחלפו, וכפי שכתב התרגום יונתן, שאכן היה חילוף בין דינה ליוסף.

ועומק הדבר הוא, שיוסף, שהיה אמור להיות הולד **השביעי** של לאה - כנגד ה'מלכות', עובר לרחל להיות כנגד ה'יסוד'. ודינה, שהיתה אצל רחל כנגד ה'יסוד', עוברת אל לאה, להיות שם כנגד ה'מלכות'.

"וַתֵּצֵא דִינָה" – יציאה לתיקון שלא בזמנה

אך - כפי שנתבאר לעיל - בכדי לחבר בין ההארה העליונה לעולם הגלוי, צריך להקדים הארה של 'יחודא עילאה' - ומאחר ששכם עדיין לא היתה מקום הראוי לתיקון, כי עדיין לא הסתיימה העבודה של 'יחודא עילאה' בבית אל שהיתה צריכה לבוא קודם - התיקון של דינה לא הועיל.

ויותר מזה, אדרבה - שכם בא עליה. התכונה שקיימת בשכם, של תאוה בבחינת "הֵן בְּעָוֹן חוֹלָלְתִּי", במקום שתתוקן על ידה - היא גברה לרעה. וזה "וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ".

ובאמת היתה ציפיה לכך שיהיה בכוחה של דינה לתקן, וזאת משום ששמה הוא "דין - ה", שמשמעותו דין היונק מה' עליונה של שם הוי"ה[278], וזאת על ידי שהיא "בת לאה", ולאה עצמה שייכת לעלמא דאיתכסיא, שהוא עולם גבוה יותר השייך לבחינת "יחודא עילאה", ואם כן היה מצופה ש'דינה' תפעל את התיקון מהמקום הגובה יות.

אלא שמאחר והעולם לא היה ראוי עוד לגילוי המרומם הזה, כי יעקב אבינו עדיין לא תיקן את ה'יחודא עילאה' כראוי - בבית אל, לכן זה התגלגל לתיקון מורכב יותר דרך "שכם בן חמור" - כפי שיבואר.

ומעתה מבואר מדוע לא נשמרה דינה כְּשָׁרָה ורבקה. הן לא יצאו מעצמן, אלא נקלעו לשם בעל כרחן, ואילו דינה יצאה מעצמה לשליחות של תיקון, אלא שהיתה זו יציאה שלא בזמנה, כי יעקב אבינו לא השלים עדיין את התיקון. ולכן התגברה עליה הקליפה.

ומבואר גם מדוע אירע הדבר דוקא כשבא יעקב "שָׁלֵם". השלימות עצמה היא שהביאה אותו לחשוב שהגיע זמן תיקונה של שכם, ולכן הקדים את שכם לבית אל.

התיקון דרך אסנת

אבל הקב"ה מסובב הכל לתיקון, "וְחָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח"[279], והכל בחשבון מלמעלה. ובסופו של דבר יצא מן התהליך הזה, מן הביאה של שכם ודינה - **אסנת**, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר[280]:

> ויצאה דינה לראות בבנות הארץ המשחקות, ושללה ושכב עמה, **והרתה וילדה את אסנת**... וירד מיכאל המלאך והורידה למצרים לבית פוטיפרע, **שהיתה אסנת ראויה ליוסף לאשה**.

278. על פי הרמ"ד וואלי ב"אור עולם" בראשית ל, כא.
279. שמואל ב' יד, יד.
280. פרקי דרבי אליעזר פרק לח.

ובמקום אחר[281] מבואר, שכל השבטים נולדו עם תאומותיהם, "חוץ מיוסף שלא נולדה זוגתו עמו, שהיתה אסנת בת דינה ראויה לו לאשה". כלומר, זוגתו של יוסף - בעל היסוד - נולדה דוקא מתוך מעשה שכם.

ולהלן נרחיב בענין זה של התיקון שיצא דרך לידת אסנת.

המילה – תיקונה של שכם

ומעתה נבוא לבאר את התיקון שאחי דינה בקשו לתקן ב'שכם'.

אחי דינה הבינו שיש כאן מהלך של תיקון. שאם לא כן - "הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ"? אם אין זה מהלך של תיקון, מה הוא כן? סתם פגם נורא בבית יעקב אבינו! אלא מוכרח שיש כאן תהליך של תיקון.

והאופן של תהליך התיקון עובר דרך כך שכל אנשי שכם ימולו את עצמם. על ידי שאנשי שכם ימולו, יהיה אפשר בדרך של 'אתכפיא' למגר את כל בחינת הרע שיש באותו מקום. שהרי כל הקלקול של שכם הוא בנקודת החיבור של הברית, והמילה היא התיקון של נקודה זו. וציפייתם היתה שהתיקון של המקום יתקן את הפגם גם בכל העולם.

וזו ה"חכמה" שבתוך ה"מרמה". כלפי חוץ היתה זו עצה להציל את דינה, כפשוטם של דברי הרמב"ן והחזקוני. אבל בפנימיות היתה כאן הבנה, שהתיקון של שכם עובר דרך 'תיקון הברית'.

> וכך כתב האריז"ל[282]: "שכם שהיה בו ניצוץ אדם הראשון חשק כל כך בדינה, לכן נהרג אחר תקונו, **אחר שעשה ברית מילה**".

וכעין זה כתב הרמ"ד וואלי, שגם בשמו של שכם נרמז שהיה בו ניצוץ של קדושה, שהיה ראוי להיתקן על ידי המילה:

> "וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ", שאם תדקדק במלות האלו: ש'כם ב'ן ח'מור תראה שהם ר"ת שב"ח, לרמוז שהיה שבח בית אביו... ואולי שנמצא בו איזה ניצוץ של קדושה **שהיה ראוי להתחבר עם בת יעקב ולהתקן במילתו ובמיתתו**, והשי"ת יודע האמת. והניצוץ הזה היה בו איזה שייכות עם דינה, לפיכך מה כתוב: "וַיִּקַּח אֹתָהּ", כאילו היו ליקוחים של טענה ברזא דאמרן.

---

281. פרקי דרבי אליעזר פרק לו.
282. לקוטי תורה פרשת וישלח.

ומבואר מכאן גם מה שאמר שכם "וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד". כפי שמבאר רבי צדוק הכהן[283], שאף שאמרו זאת במרמה, "מאחר שנכתבו בתורה אין זה שקר גמור, רק מצד זה הוא קבלת הגרים, **אלא שהם לא נתגיירו לשם שמים**". כלומר, יש כאן ניצוץ אמיתי של רצון להתחבר אל זרע יעקב, אלא שהוא היה מלובש בתאוה.

שמעון ולוי – "אֲחֵי דִינָה"

אבל שמעון ולוי, ששייכים יותר למידת הדין, הבינו שכעת העולם עדיין לא הגיע לתיקון השלם, והתיקון יכול להיות רק על ידי ששכם ייעלמו כליל מן העולם.

והם בדקו את אנשי שכם בנקודת המסירות נפש. המילה אצל יהודי היא מסירות נפש - "בְּדָמַיִךְ חֲיִי"[284]. ואילו אנשי שכם הסכימו למול את עצמם רק לשם תאוה. נמצא **שהם דבוקים כל כך ברע, עד כדי מסירות נפש עבורו**. ואם כן, לא נשאר בהם משהו מן הטוב, ואין להם זכות קיום כלל.

וזה גם הטעם שלקחו מהם את כל השלל - כדי להוציא מהם את כל ניצוצות הקדושה שהיו בהם. כמו שמצינו ביציאת מצרים שיצאו "בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", ואמרו חז"ל[285] שעשאוה "כמצודה שאין בה דגן", וזאת במטרה לכלות לגמרי את הרע על ידי שמוציאים ממנו את כל ניצוצות הקדושה.

ועל ידי שממגרים את כל המהלך של שכם ומעלימים אותו מן העולם, יתברר למפרע שכל מה שהיה שם היה יניקה של ניצוצות הקדושה. כאשר 'דינה' קיבלה לתוכה את ניצוצות הקדושה שהיו בשכם, והם ילכו אל ביתה 'אסנת'. והאחים לקחו את הניצוצות שהיו בממון של אנשי העיר.

וזו התשובה "הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ". אם נהרוג אותם, נמצא שכל מה שאירע לדינה היה כדי להוציא את הטוב מן הרע, ואחר שהושלמה הפעולה - אין לרע זכות קיום. אבל אם יישארו בחיים, נמצא שיש קיום לרע, וממילא כל המעשה שהיה עם דינה אינו אלא פגם של 'זנות' שפלה.

וזו גם תשובתם לחששו של יעקב מפני יושבי הארץ. אין כאן שיקול של סכנה או של תועלת, אלא השלמת התיקון. בלעדיה, היה נשאר ב'בית יעקב' פגם שלא הביא לשום תיקון.

ולכן נקראו שמעון ולוי "אֲחֵי דִינָה". הם השותפים לכוחה - הכח לברר את הטוב מן הרע, ולבטל את הרע כשהוא נשאר לבדו.

---

283. דובר צדק, ליקוטים, פרשת וישב אות ב.
284. יחזקאל טז, ו.
285. ברכות ט ע"ב.

"הָסִרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר"

ומעתה מובן גם הציווי של יעקב אבינו בסיום המעשה.

רגע לפני שמסיימים את תהליך התיקון, אומר יעקב לבני ביתו: עליכם לבדוק שאין אצלכם שום בחינה של עבודה זרה. שאם לא כן, אתם עצמכם תתקלקלו. כי אם יש לכם עדיין חיבור כל שהוא לטומאה - אין לכם יכולת לפעול את המשך התיקון.

ומיד אחר כך - "וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית אֵל"[286], לסגור את המעגל במקום שבו היה צריך להתחיל.

*

אסנת – חציה קדושה וחציה קליפה

ונחזור אל אסנת, שנולדה ממעשה שכם.

בספר הליקוטים[287] מבאר האריז"ל:

> דע שיוסף נשא אסנת שהיא בת דינה שנתעברה משכם, **והיה חציה קליפה מצד שכם, וחציה קדושה מצד דינה**, ויוסף היה כולו קדושה.
>
> וכאשר נזדווג עם אסנת נולד מנשה, ולקח מצד אמו החצי שבה שהיא מהקליפה, ולקח מאביו החצי של הקדושה.
>
> וכשבא אפרים, לקח הקדושה חציה מצד אמו וחצי הקדושה מצד אביו, והיה כולו קדוש.

נמצא שבמנשה יש חלק ששייך לשכם. אך כפי שיתבאר, אין זה חסרון כלל - אלא דוקא בזה טמון התיקון של שכם.

ראובן, גד וחצי שבט המנשה

ובעל הבני יששכר מוסיף, שזה הטעם שחצי שבט המנשה נשאר מחוץ לארץ, בעבר הירדן.

כי הנה, יש לשאול שאלה מהותית: מדוע הקב"ה גרם לכך ששבטי גד, ראובן וחצי המנשה ישארו בחוץ לארץ? וכן מצינו שגם משה רבינו נשאר עמם בחוץ, ואף ראה בזה שבח כפי שאמר בברכתו לגד[288]: "וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן", ומפרש רש"י: "כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק, והוא משה".

---

286. בראשית לה, ג.
287. פרשת מטות.
288. דברים לג, כא.

מה יש בעבר הירדן, שהם שייכים דוקא אליו?

אלא, מבאר הבני ישששכר[289]:

> דבעל כרחך ראובן וגד וחצי מנשה לא היו יכולין ליקח חלק בארץ גופה, כי ראובן היתה המחשבה ביעקב על רחל, וגם כן גד לא נתייעצה לאה בנתינתה את זלפה ולא ידע יעקב... וכן במנשה, להיות יוסף לקח את אסנת בת דינה שנתעברה משכם...
>
> ואסנת חצי בקודש וחציה בחול, וב' בנים היו להם, **והוכרח חלק רביעי להשאר חוץ לגבול ארץ ישראל, והוא חצי מנשה.**

כלומר, ראובן נוצר כביכול 'בטעות'. כי הרי כשבא יעקב על לאה הוא חשב שזו רחל, וההשפעה של המשפיע היתה מכוונת לרחל, ובפועל היתה זו לאה. היה פער בין כוונת המשפיע לבין המעשה בפועל.

ואותה בחינה היתה גם אצל גד. כשנתנה רחל את בלהה ליעקב, אמרה לו "הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ... וְאִבָּנֶה גַּם אָנֹכִי מִמֶּנָּה"[290], ועדכנה אותו בדבר. אבל כשנתנה לאה את זלפה, לא נאמר שאמרה לו דבר. ומבואר שגם שם היה זיווג שלא לפי כוונת המשפיע של יעקב.

ואף מנשה - כפי שראינו, היה שייך בשורשו לזיווג שאינו לפי ההארה המגולה, שהרי הוא היה תוצאה של הזיווג שבין 'שכם' לדינה.

ובמבט שטחי נראה שהסיבה שראובן וגד וחצי מנשה נשארו בעבר הירדן בגלל שהיו בדרגה פחותה משאר השבטים, אבל באמת הדבר הפוך, וכפי שנבאר.

עבר הירדן – לשמור על השער

כאמור, יש שתי בחינות בהנהגה האלוקית בעולם - הנהגה מגולה והנהגה מכוסה.

במצב של 'גילוי', הכל צריך להיות ברור ומסודר לפי התכנית. אבל בהסתר, הדברים שייכים לתכניות של 'אור המקיף' - הנהגה שאינה לפי הכללים, אלא לפי "כבשי דרחמנא"[291], השיקולים של הקב"ה שאין אנו משיגים אותם כעת עד תומם, אלא רק לעתיד לבוא בזמן היחוד השלם.

---

289. אגרא דכלה, פרשת בשלח.
290. בראשית ל, ג.
291. ברכות י ע"א.

ארץ ישראל, בצורתה המתוקנת - אילו לא חטאו ישראל בחטא המרגלים ובמי מריבה, היתה מקום של גילוי ה׳ מלא. היו רואים בה את כל הגילויים של הקב״ה בצורה הברורה ביותר. לא היתה בה שום בחינה של רע, אלא הכל טוב ברור ומגולה לגמרי, כמו שיהיה לעתיד לבא. עד כדי כך, שאפשר לדבר אל הסלע והוא מוציא מים!

אבל מאחר שמצבם של כלל ישראל היה חסר ופגום, ממילא גם הגילוי של הקב״ה בארץ ישראל היה חסר, והיה צריך להכות על הסלע.

נקודת החילוק הוא: האם ארץ ישראל ׳צועקת׳ הקב״ה, ונאמנת לחלוטין להקב״ה או שאינה בדרגה זו, וגם היא מתנהלת בהנהגה טבעית כביכול - שהיא ההנהגה הגלויה במעשי התחתונים ובמידת ההשתדלות שלהם.

ובעקבות חוסר האמונה שבחטא המרגלים ובמי מריבה, נעשו ישראל שייכים לגילוי של ׳אתגליא׳ ולא של ׳אתכסיא׳ - רק לפי מה שרואים בגלוי ובבירור.

אך משה רבינו היה שייך לדרגה שמעל לזה. **וגם ראובן וגד ומנשה שייכים לדרגה** שמעל. הם אינם שייכים לדרגה המגולה, אלא למקום גבוה יותר של ׳אתכסיא׳. וכמו שרואים שהקב״ה הביא אותם לָעוֹלָם באופן שרק הקב״ה חשב מחשבות בתוכנית האלוקית הזאת.

ונבאר במשל - אדם שבונה בית, ההחלטה והתכנון נעשים אצל האדריכל, והביצוע בפועל נעשה על ידי הקבלן והפועלים. כל עוד הבנין מתנהל כסדרו, הקבלן הוא העיקר. אבל כשמתעוררת בעיה בביצוע, או כשהקבלן שוכח את מטרת הבנין, באים אל האדריכל, שהוא מרוכז יותר במטרה, והוא שמתווה את הדרך חזרה, אבל בדרך כלל האדריכל אינו מתעסק בגוף הבניה, אלא תפקידו לעמוד מן הצד ולפקח שלא יהיו בעיות.

ראובן וגד הם בבחינת האדריכל, ולא בבחינת הקבלן שבונה כל יום בפועל, ולכן הם עומדים מבחוץ.

ולכן השאיר אותם הקב״ה בעבר הירדן - לא בתורת עונש, אלא משום **שהם שייכים לבחינה שמעל לארץ ישראל במצבה הנוכחי.**

בספרים הקדושים מבואר, שעבר הירדן הוא נקודת ההשקה בין ארץ ישראל לבין כל העולם. כביכול מקום של מידת היסוד של ארץ ישראל האמורה להשפיע שפע קדושה לכל העולם כולו. ולכן דוקא המקום הזה מסוכן יותר מצד כוחות הטומאה - ״בְּגִלְעָד שְׁכִיחֵי רוֹצְחִים״[292], כי במידת ׳יסוד׳ יש מקום לעיוות כל עוד שהוא לא מתוקן לגמרי.

---

292. מכות ט ע״ב.

וכדי להגן על המקום הזה, צריך אנשים בדרגה גבוהה יותר. ולכן שם נקבר משה רבינו, בשער הכניסה לארץ, ושם התיישבו ראובן וגד ומנשה השייכים לגילוי העליון, כדי 'לשמור על השער', ולתקנו.

וכמו שלמדנו קודם: כדי לתקן מקום נמוך יותר - צריך להיות מושלם יותר בחיבור למעלה.

מנשה – תיקון הפגם שביסוד

ונבאר עוד בדבר ייחודיותו הגדולה של 'מנשה' לעומת 'אפרים' -

כאמור, דינה הזדווגה עם שכם, ושכם עניינו הפגם שיש במידת ה'יסוד', ודינה השייכת להנהגה העליונה המכוסה, לוקחת את הפגם והקליפה של שכם ומתקנת אותו.

והתוצאה של התיקון הזה היא לידת מנשה על ידי אסנת.

כלומר, אם רוצים לסכם מיהו מנשה: **הוא הדמות של התיקון של אותה בחינה פגומה הנמצאת ביסוד.**

ולכן שבט 'מנשה' למרות שלא נצרך להיות מעבר לירדן שהרי לא היה להם מקנה רב כל כך, בכל זאת חצי ממנו יצא להיות יחד עם בני ראובן וגד ועם משה רבינו - כי הם שייכים לבחינה העליונה יותר, ומסייעים בתהליך התיקון במקום הרגיש והמסוכן של עבר הירדן.

וכן מצינו שמנשה הוא שעמד בין יוסף לאחיו כ'מליץ'[293] - הוא העומד בחוץ, בנקודת המפגש שבין הפנים לחוץ.

"שִׁכֵּל אֶת יָדָיו"

ובזה מבואר הויכוח שהיה בין יעקב אבינו ליוסף, אם להקדים את מנשה או את אפרים[294].

על פניו נראה שיעקב אבינו טען שאפרים צדיק יותר ממנשה, ויוסף טען שסוף סוף מנשה הוא הבכור שנולד קודם.

אבל הויכוח היה עמוק יותר.

---

293. רש"י בראשית מב, כג.

294. בראשית מח, יג-כ. ונתבאר עוד במאמר לפרשת ויחי 'נכדי רחל כבני לאה'.

יוסף סבר שאחיו כבר השלימו עמו, ושהגיע זמן התיקון. וממילא מנשה, ששייך לתיקון השלם, ולכן הוא החשוב ביותר כי התיקון של בחינת 'שכם' תלוי בו. ואף שנראה שאפרים צדיק יותר, אך התיקון העליון יותר, בבחינת 'אתכסיא', נמצא אצל מנשה.

אולם יעקב אבינו "שִׂכֵּל אֶת יָדָיו"[295]. לא נאמר שהחליף את מקומם הפיזי שלהם, אלא רק שהניח את ימינו על ראש אפרים ואת שמאלו על ראש מנשה. ולכאורה יש מקום להקשות, אילו רצה להעביר את אפרים לימין מחמת מעלתו, מדוע לא העביר אותו לצד ימין?

אלא שיעקב ידע מה שיוסף לא ידע - שהאחים עדיין לא השלימו עם יוסף, כמו שרואים בהמשך פרשת ויחי. ולכן אמר לו יעקב: אמנם מנשה, בעיקרון, צריך להיות בימין, כי הוא הפועל תיקון גבוה יותר. אבל כעת, כשהאחים עדיין לא השלימו, צריך ללכת לפי ה'אתגליא', ואפרים הוא הגלוי יותר, הוא בקדושה לגמרי. ולכן רק שיכל את ידיו - והשאיר את מנשה במקומו בימין.

רבי חנינא בן תרדיון – "גליון נשרפין ואותיות פורחות"

ועוד מבואר בכתבי האריז"ל[296] שמן הזיווג של שכם ודינה יצא בסופו של דבר רבי חנינא בן תרדיון. וכך הובאו הדברים באור החיים הקדוש[297]:

> וצא ולמד כיוצא בזה מנשמת **רבי חנינא בן תרדיון שהיתה דבוקה בשכם בן חמור**, כרמוז בתיבת "רַחֲבַת יָדַיִם"... ומצינו שהנפש הלזו לא עשתה מפעל טוב בשכם, **ויצתה כשדבק בדינה**, מצאה הנפש מינה ונדבקה בו, כאמרו "וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה".

על רבי חנינא בן תרדיון מסופר[298], שכאשר העלוהו על המוקד כרוך בספר תורה, אמרו לו תלמידיו "רבי, מה אתה רואה?" אמר להן: "**גליון נשרפין ואותיות פורחות**". וחז"ל אמרו שנענש בשריפה, **משום שהיה הוגה את השם באותיותיו**.

וצריך להבין מה הרעיון שבזה.

ביאור הענין -

מה שאין אנו הוגים את השם באותיותיו הוא מפני שאנו כֵּלִים שאינם יכולים להכיל את האור הגדול הזה, ואין אנו יכולים לבטא את ההארה של 'עלמא דאתכסיא'.

---

295. בראשית מח, יד.
296. לקוטי תורה פרשת וישלח. וכן בשער הגלגולים.
297. אור החיים דברים כא, יא. וראה גם אור החיים בראשית כח, ה, ובראשית מט, ט.
298. עבודה זרה יח ע"א.

אבל רבי חנינא בן תרדיון, השייך בשורשו לתיקון של ׳מנשה׳ - החיבור המתוקן והשלם בין היסוד למלכות, שיכול לגלות את ה׳עלמא דאתכסיא׳ - הרגיש שהוא יכול להגות את השם באותיותיו, לפי דרגת התיקון שלו. כי באמת, ביסוד הדברים, הוא שייך לשלמות תיקון קליפת שכם. וברגע שיש תיקון כזה, העליונים והתחתונים מחוברים, ואין בעיה להגות את השם באותיותיו.

אלא שהעולם לא היה מתוקן כראוי, ועדיין לא היה כלי ראוי לשאת את הגילוי הזה. ולכן נענש ב״גולילין נשרפים ואותיות פורחות״, דהיינו ניתוק והפרדת האורות מהכלי, כביכול לא היתה ל׳גולילין׳ יכולת לשאת את ה׳אור׳ הגבוה של האותיות, יש חוסר חיבור בין האור לכלי - בין ה״יסוד׳ ל׳מלכות׳.

*

מ׳שכם בן חמור׳ ל׳שכם אחד׳

נמצא שאין כאן שום דבר שהוא מקרה. מתחילת הדרך, עוד מ׳בית אל׳ שבפרשה הקודמת, הסוגיא היא לתקן עולם במלכות שדי - לגרום שהזיווג העליון יהיה שלם עד הסוף, ושלא תהיה שום בחינה של נפרדות.

דינה, שביסודה שייכת לתיקון מידת היסוד, מתחלפת עם יוסף ויוצאת מלאה, כדי לקחת עמה את ההשראה של ׳יחודא עילאה׳. ובכח זה היא נכנסת אל שכם, הקליפה של הנפרדות שביסוד. ומזה נוצרת אסנת, שנישאת ליוסף השייך למידת ה״יסוד׳, ומהם נולד מנשה - התיקון של החלק הפגום שביסוד.

והתיקון השלם יהיה בגילוי בחינת מנשה - שגם הרע והקליפה עולים לתיקון, ולכן בית המקדש השלישי ייחנך במרחשון, בחודשו של מנשה.

אבל עד אז, התהליך עובר דרך אפרים, ולכן יהושע משבט אפרים הוא שהכניס את ישראל לארץ.

> וכך כותב בעל הבני יששכר[299], שהחודש השביעי - תשרי, הוא כנגד אפרים, והחודש השמיני - מרחשון, הוא כנגד מנשה. ובית המקדש הראשון נחנך בתשרי, ואילו הבית השלישי ייחנך במרחשון.

ועל אותו זמן של התיקון השלם אומר הנביא[300]:

כִּי אָז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה, לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם ה׳ לְעָבְדוֹ **שְׁכֶם** אֶחָד.

---

299. בני יששכר, מאמרי חודש מרחשון, מאמר א.

300. צפניה ג, ט.

מהו "שְׁכֶם אֶחָד"?

השכם בגוף הם הכתפיים, שמפרידים כל אדם לעצמו. כל אחד נושא על שכמו את המשא שלו, והכתפיים הן הגבול שבין אדם לחברו.

וממילא חיבור השכמות של כולם לאחד - זה ביטול הנפרדות, ואחדות מוחלטת. וכך יהיה לעתיד לבא - "שְׁכֶם אֶחָד".

ו"שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר" מבטא, שכאשר האב הוא 'חמור', שעניינו חומריות, ממילא הַ'שֶּׁכֶם' נפרד. אבל התיקון כולו הוא להפוך את 'שכם בן חמור' ל'שכם אחד'.

קודם 'בית אל' ואחר כך 'שכם'

מהדברים האמורים אנו לומדים, שכל תיקון של החוץ ושל המקומות הנמוכים, מוכרח לעבור קודם דרך 'בית אל' - דרך החיבור השלם למעלה.

מי שיוצא לתקן את העולם, לבנות את ביתו, להשפיע על אחרים ולקרבם, בלי שהשלים קודם את החיבור העליון של "שמע ישראל ה' אחד" - עלול למצוא את עצמו כפי שאירע לדינה בשכם, שבמקום שהוא יתקן את הטומאה, הטומאה תגבר עליו רח"ל.

וכן בעבודה הפרטית של כל אחד. כל זמן שהאדם תופס את עצמו כנפרד מן הקב"ה, יש פער בין המעשה לבין הכוונה, והמצוות נעשות כ'שכם' נפרד - מעשים בלי תוכן.

אבל מי שזוכה להתחבר תחילה אל ה'אחד', אצלו המעשה והמחשבה הם יחידה אחת. ואז הוא יכול לרדת גם אל המקומות הנמוכים ביותר, ולהוציא מהם את ניצוצות הקדושה, עד שיתקיים "לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד", ויחנך הבית השלישי בחודשו של מנשה, בתפארתו ובשלימותו, במהרה בימינו אמן.